

KRONIKA

Nauji edukologijos mokslo daktarai

XXI amžiaus išvakarėse (2000-ųjų gruodžio, 2001 m. sausio ir vasario mėn.) Vilniaus universiteto Edukologijos katedroje buvo sėkmingai apgintos keturios daktaro disertacijos. Šiose disertacijose nagrinėtos aktualios ugdymo ir švietimo problemos, todėl glaustai norėtume pristatyti pedagoginei visuomenei šiuos autorius ir jų atliktų tyrimų teorinį ir mokslinį reikšmingumą.

ANDRIUS SPRINDŽIŪNAS (doktorantūros komiteto pirmininkė ir darbo vadovė prof. habil. dr. Vanda Aramavičiūtė) apgynė disertaciją tema „**X–XII klasių mokinių tolerancijos ugdymas**“ (2000 12 29). Disertantas nagrinėja labai aktualią problemą, nes kuriant Lietuvoje šiuolaikinę demokratinę visuomenę tolerancijai, kaip esminei demokratijos prielaidai, tenka ypatingas vaidmuo. Tačiau nors įvairių krypčių mokslinėje literatūroje tolerancija ir įvardijama kaip reikšminga instrumentinė vertybė, bet konkrečių fundamentalių tyrimų kol kas stokoja. Todėl A. Sprindžiūno disertaciją galima pavadinti pirmuoju konstatuojamuoju ir eksperimentiniu tyrimu, atliktu su vyresniaisiais moksleiviais, besimokančiais bendrojo lavinimo mokyklose.

Prie svarbiausių teigiamų šios disertacijos bruožų visų pirma galima priskirti išsamią teorinių tolerancijos pagrindų aptartį, atsklei-

džiančią tolerancijos, kaip socialinės ir moralinės vertybės, esmę ir prasmę filosofiniu, psichologiniu ir pedagoginiu požiūriais. Šiuo tolerancijos analizės aspektu verta pažymėti disertanto pateiktą vyresniojo moksleivio tolerancijos teorinį ir empirinį modelį, atskleidžiantį ne vien esmines tolerancijos išraiškas, bet ir empirinius jų požymius. Šitaip apibrėždamas vyresniųjų moksleivių tolerancijos turinį, A. Sprindžiūnas ne tik išnagrinėjo bei įvertino daugelio tyrinėtojų požiūrį, bet ir faktorių analize patikrino jo homogeniškumą.

Antru teigiamu šio darbo bruožu laikytina X–XII klasių mokinių tolerancijos sklaidos ypatumų analizė kognityviu, emociniu ir elgesio aspektais. Disertacijoje duodama daug vertingos informacijos ir apie vyresniųjų moksleivių tolerancijos esmės bei prasmės suvokimą, ir apie emocinį jų požiūrį į toleranciją, ir apie praktinį tolerancijos įgyvendinimą, taip pat apie tolerancijos sklaidos priklausomybę nuo moksleivių lyties ir išsilavinimo. Kita vertus, disertantas atskleidžia ir skirtingų tolerancijos sklaidos lygmenų ryšius, tuo padėdamas giliau suvokti ne tik tolerancijos, bet ir kitų vertybių internalizacijos vyksmą.

Trečias bruožas – tai X–XII klasių mokinių tolerancijos ugdymo veiksmų apibrėžtis. Disertacijos autoriui pasisekė atrasti svarbiau-

sius vidaus ir išorės veiksnius ir apibrėžti jų vaidmenį moksleivių tolerancijos sampratos, išgyvenimų ir elgesio formavimuisi. Teoriniu ir praktiniu atžvilgiais ypač naudingi duomenys apie pozityvaus mokinių santykio su savimi, su kitais žmonėmis ir veikla įtaką tolerancijos sklaidai, taip pat apie gyvenimo prasmės suvokimo ir mąstymo lankstumo svarbą šiame procese. Tiriant minėtų veiksnių poveikį, disertacijos autoriui teko apibrėžti ir jų raiškos parametrus, ir numatyti jų vertinimo kriterijus, taip pat apibūdinti šių veiksnių būklę.

Ketvirtu teigiamu disertacijos bruožu laikytinas A. Sprindžiūno bandymas atskleisti kai kurias tolerancijos kaitos tendencijas realiaame pedagoginiame procese. Pradžios tašku pasirinkęs projektų metodą, kaip alternatyvią eksperimento rūšį, jis įrodo, kaip galima padėti vyresniesiems mokiniams susidaryti vientisesnę tolerancijos sampratą ir kartu paskatinti jų intensyvesnes gyvenimo prasmės paieškas bei stimuliuoti pozityvų santykį su savimi ir kitais.

Ir pagaliau penktas bruožas – kompleksinė, įvairi ir originali tyrimo metodika, leidusi autoriui patyrinėti toleranciją kaip vientisą reiškinį ne tik jos turinio, sklaidos, bet ir ugdymo bei kaitos požiūriais. O tai rodo, kad A. Sprindžiūnas atliko ištisą didelį darbą, praturtinantį Lietuvos edukologiją tiek teoriškai, tiek praktiškai.

LILIJA DUOBLIENĖ (doktorantūros komiteto pirmininkas ir darbo vadovas prof. habil. dr. Leonas Jovaiša) apgynė disertaciją „**Mąstymo ugdymas mokant filosofijos gimnazijoje**“ (2000 12 29). Ši disertacijos tema buvo pasirinkta dėl kelių priežasčių. Viena iš jų yra ta, kad, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, švietimui tapo prieinami daug naujų užsienyje praktikuojamų modelių, kurie skatintų efektyvesnį moksleivių mąstymą. An-

tra, naujas požiūris į patį moksleivį, kaip savarankiškai mąstantį individą, ir kvietimas ugdyti kritinį moksleivių mąstymą buvo pateiktas Lietuvos mokyklų bendrosiose programose. Kartu iškilo problema, kaip ugdyti moksleivių mąstymą: išsirinkti vieną iš daugelio kitose šalyse taikomų modelių, taikyti visus siūlomus modelius ar sukurti savo. Be abejo, visada pirmiausiai reikėtų ištirti kitose valstybėse funkcionuojančius mąstymo ugdymo modelius. Tuomet galima pasinaudoti kitų patirtimi ir kurti mūsų švietimo sistemos reikalavimus atitinkantį modelį.

Trečia priežastis, paskatinusi autorę šiam darbui, mokyklose pradėtas diegti filosofijos mokymas, kuris tradiciškai suprantamas kaip labiausiai tinkamas lavinti mąstymą. Tad filosofija buvo pasirinkta kaip mąstymo ugdymo dalykas. Tam reikėjo išanalizuoti filosofijos mokymo būklę Lietuvoje.

Ketvirta priežastis buvo ta, kad mąstymo ugdymas Lietuvos edukologų studijose nesulaukė didesnio dėmesio, tuo tarpu kitų valstybių pedagogų darbuose jau nuo XX a. septintojo dešimtmečio moksleivių mąstymui (kritiniam, reflektyviam) skiriama daug dėmesio.

Todėl tyrimo objektu buvo pasirinktas moksleivių pagrįstas mąstymas ir jo ugdymas aukštesnių gimnazijos klasių filosofijos pamokose. Tyrimo tikslas – parengti pagrįsto mąstymo ugdymo filosofijos pamokose prielaidas, metodus ir priemones.

Atlikto tyrimo rezultatų mokslinį naujumą ir teorinį reikšmingumą rodo tai, kad ugdymo aspektu ištirtas filosofų (I. Kanto, R. M. Hare'o, H. G. Gadamerio) požiūris į sokratiškąjį mąstymą, psichologo J. Piageto įvairaus amžiaus moksleivių mąstymo operacijų struktūra, įvairios kokybiško mąstymo ir jo ugdymo sampra-

tos. Aptarti mąstymo ugdymo metodai (probleminis, euristinis) ir jų taikymas.

Atlikus lyginamąją visų mąstymo ugdymo tyrinėtojų analizę, buvo apibrėžtas pagrįstas mąstymas, kaip toks mąstymo būdas, kuriuo argumentuojama išsakomas mintis ir tiesas, gebama daryti pamatuotas išvadas ir sprendimus, atsižvelgiama į sąlygų, kuriomis jis vyksta, ypatumus. Taip pat buvo sukurtas pagrįsto mąstymo ugdymo modelis. Atlikus filosofijos mokymo Lietuvoje būklės tyrimą, sudaryta eksperimentinė mokomoji priemonė „Filosofijos skaitiniai XI–XII klasei“, skirta pagrįsto mąstymo ugdymui. Disertacijoje pateikiami jos sudarymo principai, aiškinamos tekstų atrankos problemos, pagrindžiama klausimų formulavimo tvarka. Filosofijos skaitiniuose perteikiamas pagrįsto mąstymo ugdymo modelis, turintis dešimt mąstymo kriterijų, kurie turi būti tenkinami, atsakant į skaitiniuose pateikiamus klausimus.

Taip pat disertacijoje atskleidžiami moksleivių pagrįsto mąstymo ypatumai ir jų pokyčiai, užfiksuoti taikant pagrįsto mąstymo ugdymo metodą, dirbant su tekstu ir be jo (eksperimente dalyvavo 581 moksleivis iš septynių gimnazijų).

Eksperimentas patvirtino iškeltą hipotezę, kad parinkus moksleiviams filosofinius tekstus ir parengus specialius teksto nagrinėjimo klausimus, galima ugdyti pagrįstą mąstymą. Taip pat kriterijų koreliacija parodė, dėl kokių priežasčių atsiranda mąstymo spragos, kas labiau būdinga vienuoliktųjų ir kas dvyliktojų mąstymui. Pasirodė, kad dvyliktojų mąstymas tikslesnis ir brandesnis, o vienuoliktųjų – platesnis ir intuityvesnis. Tačiau esminio vienuoliktųjų ir dvyliktojų klasių moksleivių mąstymo įgūdžių skirtumo nerasta. Todėl pagrindiniai abiejų

klasių moksleivių mąstymo pranašumai: gebėjimas suprasti tekste keliamą problemą, rasti studijuojamo autoriaus prielaidas ir suvokti kontekstą. Kartu paaiškėjo, kad mąstydami moksleiviai ne visuomet remiasi asmenine patirtimi, nepakankamai gerai daro implikacijas ir skiria filosofines pažiūras. Taip pat didelė problema – teisingas sąvokų vartojimas.

Taigi galima daryti išvadą, kad autorei pasisekė parengti naują pagrįsto mąstymo ugdymo koncepciją. Suformuluota koncepcija tęsia pagrindinės filosofijos mokymo programos autorių J. Baranovos ir R. Šerpytės pradėtą darbo su tekstu plėtojimo metodiką.

DĖJA AUKŠTKALNYTĖ (doktorantūros komiteto pirmininkė ir darbo vadovė prof. habil. dr. Vanda Aramavičiūtė) parengė disertaciją **„Būsimųjų muzikos mokytojų rengimas pedagoginiam bendravimui“** (2001 01 22). Turėdama muzikinį išsilavinimą ir pati rengdama muzikos mokytojus, disertantė logiškai pasirinko savo tyrimo objektu būsimųjų muzikos mokytojų pedagoginio bendravimo kompetenciją ir jos sklaidos bei raidos ypatumus aukštojoje mokykloje.

Prie svarbiausių šio darbo pranašumų, išryškinančių šio tyrimo rezultatų mokslinį naujumą bei teorinį reikšmingumą, visų pirma priskirtinas autorės požiūris į pedagoginį bendravimą kaip į įvairiaaspektį sudėtingą ir dinamišką procesą, kurį sudaro informaciniai-komunikaciniai, interakciniai ir percepciniai komponentai. Iš jų svarbiausiais laikomi komponentai, galintys atlikti interakcijos, arba sąveikos, bei informacijos priėmimo ir keitimosi funkciją. Tačiau detaliau analizuodama pagrindines pedagoginio bendravimo funkcijas – percepcinę, komunikacinę ir interakcinę, disertantė prieina prie išvados, kad eliminuojant kurią nors

funkciją iš bendravimo proceso arba neskiriant šiai funkcijai pakankamai dėmesio, pedagoginis bendravimas nuskurdinamas, o konstruktyvi sąveika nepasiekama.

Antras pranašumas – bendravimo kompetencijos vaidmens iškėlimas pedagoginio bendravimo procese. Mat ugdymo kokybė daug priklauso nuo to, kokia bendravimo kompetencija pasižymi pedagogas, o ypač kokių turi bendravimo gebėjimų. Įvertinusi įvairias bendravimo kompetencijos sampratas, nagrinėjamas šiulaikinėje mokslinėje literatūroje, taip pat skirtingus bendravimo kompetencijos modelius ir jų struktūras, į muzikos mokytojo bendravimo kompetencijos pamatą deda percepcinius, komunikacinius ir interakcinius mokėjimus. Remdamasi Lietuvos ir užsienio tyrinėtojų įžvalgomis, disertantė išskiria šių mokėjimų rūšis ir kiekvienos išraiškas ir empirinius rodiklius, o jų pagrindų sudaro muzikos mokytojų mokėjimų bendrauti teorinį ir empirinį modelį, tapusį tiek konstatuojamojo, tiek pedagoginio eksperimento pradžios tašku.

Trečias disertacijos pranašumas – išsami lyginamoji būsimų ir esamų muzikos mokytojų mokėjimų bendrauti charakteristika. Ištyrusi beveik visus aukštųjų mokyklų studentus, besirengiančius tapti muzikos mokytojais, ir šiek tiek daugiau mokytojų, dėstančių muziką įvairiose Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose, D. Aukštkalnytė sugretina visų tiriamųjų percepcinių, komunikacinių ir interakcinių mokėjimų ypatumus, išryškindama jų panašumus ir skirtumus. Ši lyginamoji analizė aiškiai parodė, kad nors muzikos mokytojų bendravimo kompetencija yra aukštesnė nei studentų, bet ji taip pat nepakankama. Šie duomenys ne tik įrodė pasirinktos tyrimo problemos aktua-

lumą, bet kartu padėjo geriau suvokti muzikos mokytojų rengimo pedagoginiam bendravimui gerinimo prielaidas. Be to, ne tik teorinis šių prielaidų išskyrimas, bet ir eksperimentinis jų patikrinimas yra itin ryškus šio darbo pranašumas. Organizuodama pedagoginį eksperimentą su būsimais muzikos mokytojais, studijuojančiais Muzikos akademijos Kauno filiale, disertantė parodo, kaip galima pagilinti studentų pedagoginio bendravimo sampratą, stiprinti jų orientaciją į pedagoginį bendravimą, kaip į socialinę vertybę, taip pat, kaip optimaliau panaudoti pedagoginės praktikos komunikacines galimybes, skatinti studentų bendravimo saviugdą. Malonu konstatuoti, kad ir per palyginti neilgą laikotarpį (3 mėn.) disertantei pavyko sužadinti teigiamus pokyčius ir parengti rekomendacijas aukštosioms mokykloms, rengiančioms muzikos mokytojus. Vadinas, pasisėkė iš esmės ne tik atskleisti nagrinėjamo reiškinio būklę, priežastis, jo kaitos ar gerinimo prielaidas, bet ir eksperimentiškai jas patikrinti. Deja, gausėja darbų, kurių pedagoginis eksperimentas ar jo atmainos edukologijos darbuose vis rečiau atrandamos.

TATJANA BULAJEVA (doktorantūros komiteto pirmininkas ir darbo vadovas prof. habil. dr. Rimantas Želvys) apgynė daktaro disertaciją „**Pedagogų saviugdų veiksniai švietimo kaitos sąlygomis**“ (2001 02 02). Mokslinis šios disertacijos naujumas tas, kad joje nustatyti pedagogų saviugdų veiksniai ir jų pobūdis Lietuvoje. Disertacijos teorinis reikšmingumas tas, kad saviugda išnagrinėta įvairių mokslų (filosofijos, psichologijos, edukologijos ir andragogikos) požiūriais. Multidisciplininė saviugdų analizė, viena vertus, padėjo autorei patikslinti ir papildyti saviug-

dos sampratą. Visybinei saviugdos sampratai atskleisti ypač didelę reikšmę turėjo pedagoginio ir andragoginio saviugdos modelių lyginamoji analizė. Disertacijoje ypač plačiai nagrinėtas suaugusiųjų ugdymasis, taip pat išsamiai apibūdintas suaugusiųjų amžiaus tarpsnių turinys, išanalizuoti mokytojo tapimo raidos modeliai.

Antra vertus, šioje disertacijoje išskiriami ne tik teigiami pedagoginės saviugdos veiksniai, skatinantys pedagogo asmenybės tobulėjimą. Čia aprašomi ir neigiamai šiuolaikinio pedagogo saviugdą veikiantys veiksniai (darbo aplinkos trukdžiai, netinkamos darbo sąlygos, informacijos neprieinamumas ir kt.). Pasirodo, svarbiausias pedagogų saviugdą skatinantis veiksnys yra poreikis tobulinti profesinę kompetenciją, o veiksnys, daugiausiai kliudantis pedagogų profesinei saviugdai, – nepatenkinama finansinė padėtis. Šalia to darbe pateikiama ir pedagogų saviugdos veiksmų dinamika, kuri neatskiriama nuo pedagogų įsitraukimo į švietimo reformavimo veiklą. Mat tyrimui autorė pasirinko 10 metų laikotarpį, sutampantį su švietimo reformos vyksmu, rodančiu laipsnišką pedagogų įsitraukimą į švie-

timo kaitos darbus. Ypač vertingi disertantės gauti tyrimo duomenys, rodantys pedagogų motyvacijos pasikeitimą antru švietimo reformos etapu ir sudarantys objektyvias jų profesinės saviugdos – pedagogų profesinės kultūros plėtotės sąlygas prielaidas. Visa tai daro šią disertaciją reikšmingą ne tik teoriniu, bet ir praktiniu požiūriais, nes čia pateikiama informacija yra naudinga tiek švietimo reformos tikslams bei uždaviniams įgyvendinti, tiek pedagogų darbo kokybei ir jų saviraiškai pagerinti.

Kartu pažymėtina, kad disertacijoje lyginami vykstantys pedagogų asmeninio gyvenimo ir institucinės darbo aplinkos pokyčiai. Autorė daro išvadą, kad per pirmuosius dvejus (1991 ir 1992) metus pedagogams svarbesni buvo asmeninės aplinkos įvykiai, o vėliau – institucinės aplinkos įvykiai, rodantys jų įsitraukimą į švietimo pertvarką, o per tai ir į profesinį ugdymąsi – profesinės kultūros plėtotės sąlygą.

Tatjanos Bulajevos disertacija yra reikšminga tiek teoriniu, tiek praktiniu aspektais, nes joje pateikiama informacija yra naudinga ir švietimo reformos tikslams įgyvendinti, ir pedagogų darbo kokybei bei jų saviraiškai gerinti.

Vanda Aramavičiūtė